

De diagnostiek van psychopathie, geen probleem?

B. C. M. RAES

In 1981 werd de psychiatrie verblijd met een artikel van Carroll e.a.: in ons vakgebied was eindelijk een laboratoriumonderzoek mogelijk waarmee de aanwezigheid van een stoornis, te weten de melancholie, met harde cijfers aangetoond kon worden (een aangepaste uitvoering van de dexamethasonsuppresietest). De teleurstelling volgde toen bleek dat de toepassing van deze test allerm minst specifiek bleek voor de aanwezigheid van een depressie, maar uitsluitend verwees naar de mate van stress waarin een depressieve patiënt verkeerde. Onderzoek met dezelfde test bij preoperatieve patiënten leverde dezelfde resultaten op.

Deze herinnering kwam bij me op bij alle aandacht die de Psychopathy Checklist (PCL-R) van Hare (2003) in de afgelopen periode heeft gekregen als instrument om aan te tonen of iemand een psychopaat (dus gevaarlijk) is of niet. Ik weet niet hoeveel collega's buiten het vakgebied van de forensische psychiatrie de ontwikkelingen met betrekking tot de toepassing van dit instrument gevolgd hebben, maar daarbinnen is deze checklist heden ten dage niet meer weg te denken bij de diagnostiek en recidivepredictie bij met name terbeschikkinggestelden. Het instrument wordt daarom ook van groot belang geacht bij TBS-verlengingsadviezen en -verlofaanvragen.

De vergelijking tussen het toenemende gebruik van de PCL-R met het hierboven aangehaalde artikel van Carroll e.a. gaat natuurlijk mank, omdat de betrouwbaarheid en de diagnostische en predictieve validiteit van de PCL-R inmiddels ook voor de Nederlandse TBS-populatie zijn aangetoond (Hildebrand 2004). Carrolls bevindingen, zo bleek later, wezen immers eerder op een parameter voor de eventuele aanwezigheid van individuele stress bij depressieve patiënten en daarbij was de vraag of stress op zich als mogelijk onderdeel van een depressieconcept beschouwd kon worden, niet als zodanig aan de orde.

Zo kan ook de vraag gesteld worden in welke mate de opvatting van Hare over psychopathie, in dit geval de psychopathische persoonlijkheid, de samenstelling van de PCL-R beïnvloed heeft, in het bijzonder door antisociaal en crimineel gedrag te beschouwen als onderdelen van zijn diagnostische psychopathieconcept. Om enige relativering in deze aan te brengen wil ik de aandacht vestigen op een studie van Cooke e.a. (2004), met de titel *Reconstructing psychopathy: clarifying the significance of antisocial and socially deviant behavior in the diagnosis of psychopathic personality disorder*.

De ontwikkeling van het psychopathieconcept in de geschiedenis van de psychiatrie zou een monografie waard zijn. Velen zijn van mening dat het door Cleckley (1941) beschreven klinische syndroom van de psychopathie niets aan betekenis heeft ingeboet. Aan de hand van zeer gevarieerde casuïstiek komt hij tot een omschrijving waar-

in hij morele waardeoordelen zoveel mogelijk buiten zijn beschrijving heeft gehouden. Het is mijns inziens te betreuren dat hij in volgende uitgaven van zijn boek dit uitgangspunt deels verlaten heeft en antisociaal en crimineel gedrag, in navolging van Hare, steeds meer als onderdeel van dit syndroom is gaan beschouwen.

Cooke e.a. hebben in een zeer doorwrocht onderzoek de vraag gesteld of antisociaal en crimineel gedrag primair deel uitmaakt van de psychopathische persoonlijkheidsstoornis of dat dit gedrag eerder het gevolg kan zijn van de primaire kenmerken van deze persoonlijkheidsstoornis, maar er niet per se toe behoort.

In de beschrijvende psychopathologie is reeds lange tijd, vooral door professionals werkzaam in de forensische psychiatrie, aandacht geschonken aan de associatie van psychopathie met crimineel en antisociaal gedrag. Hierin schuilt het gevaar van een cirkelredenering die volgens velen ook van toepassing is op de criteria voor de antisociale persoonlijkheidsstoornis uit de DSM-IV. Blackburn (1992) formuleert zijn kritiek op de antisociale persoonlijkheidsstoornis als volgt: *'Social deviance needs to be recognised as a further conceptual category which is logically distinct from the domains of mental illness and personality disorder. Committing a crime, failing to honour financial obligations, abusing drugs or deserting a marital partner, for example, are neither symptoms of illness nor personality traits: they represent departures from sociocultural or moral norms of what constitutes acceptable conduct'*.

Verwijzend naar Cleckley (1941) en vele anderen stellen Cooke e.a. dat psychopathie een specifieke vorm van een persoonlijkheidsstoornis is die gekenmerkt wordt door ten minste drie overwegende symptoomdimensies: een arrogante en onbetrouwbare interpersoonlijke levensstijl, gebrekkige affectieve ervaringen, en impulsief en onverantwoordelijk gedrag. In hun onderzoek maakten zij een onderscheid tussen twee grote groepen personen en vergeleken hun PCL-R-scores met en zonder de items die betrekking hebben op crimineel en antisociaal gedrag. Hare heeft in de PCL-R items opgenomen zoals veelsoortige criminaliteit, schending van voorwaarden bij voorwaardelijke veroordelingen, jeugdcriminaliteit. Als de items uit de PCL-R, die betrekking hebben op deviant en crimineel gedrag, weggelaten worden, blijven de bovengenoemde drie symptoomdimensies over.

In hun conclusies stellen Cooke e.a. dat de aanwezigheid van psychopathie, zoals gemeten met de PCL-R, een belangrijke risicofactor vormt voor vele vormen van criminaliteit, inclusief gewelddadigheid. Maar een vraag die volgens hen onbeantwoord blijft, is de mate waarin de predictieve validiteit van de PCL-R (deels) een reflectie vormt van de hoge mate van 'verzadiging' van dit instrument met crimineel en antisociaal gedrag. Het is mogelijk dat de ontwikkeling van meer selectieve meetmethoden voor psychopathie

LITERATUUR

- Blackburn, R. (1992). Criminal behaviour, personality disorder and mental illness: the origins of confusion. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 2, 66-77.
- Carroll, B.J., Feinberg, M., Greden, J.F., e.a. (1981). A specific laboratory test for the diagnosis of melancholia: standardization, validation and clinical utility. *Archives of General Psychiatry*, 38, 15-22.
- Cleckley, H. (1941). *The mask of sanity* (1ste druk). St.Louis: Mosby.
- Cooke, D.J., Michie, C., Hart, S.D., e.a. (2004). Reconstruction psychopathy: clarifying the significance of antisocial and socially deviant behavior in the diagnosis of psychopathic personality disorder. *Journal of Personality Disorders*, 18, 337-357.
- Hare, R.D. (2003). *Manual for the Hare Psychopathy Checklist-Revised* (2de druk). Toronto: Multi-Health Systems.
- Hildebrand, M. (2004). *Psychopathy in the treatment of forensic psychiatric patients. Assessment, prevalence, predictive validity and clinical implications*. Academisch Proefschrift. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

enerzijds en antisociaal en crimineel gedrag anderzijds opheldering zou kunnen verschaffen over empirische en conceptuele verbanden tussen beiden. Op grond van hun bevindingen suggereren zij om beide factoren – de psychopathie in strikte zin en het vaak daarmee geassocieerde antisociale en criminele gedrag – als twee aparte factoren te beschouwen bij diagnostiek en risicotaxatie en de interactie tussen beide in beschouwing te nemen. Volgens deze auteurs zou het klinisch van belang kunnen zijn een onderscheid te maken tussen criminele en antisociale (niet beïnvloedbare) statische en soortgelijke (wel beïnvloedbare) dynamische factoren en persoonlijkheidskenmerken die van invloed zijn op eventuele behandelresultaten. Dit zou consequenties kunnen hebben voor de behandeling, waarbij op grond van bovenstaande een onderscheid gemaakt zou kunnen worden tussen ‘risk-, need- en responsivity-factoren’.

Het is bovendien mogelijk dat de ‘verzadiging’ van de PCL-R met ernstige sociaal deviant gedrag leidt tot een pseudo-stabiliteit van zijn resultaten in de loop van de tijd. Het beschreven onderscheid binnen het psychopathieconcept zou er tevens toe bij kunnen dragen dat veranderingen in de symptomatologie beter kunnen worden vastgesteld.

Kortom, het onderzoek naar het psychopathieconcept is met de introductie van de PCL-R geenszins afgesloten.